

ISKOLÁK KÖZÖTTI EGYENLŐTLENSÉGEK ALAKULÁSA 2010 UTÁN

BAZSALYA BALÁZS^a – HÖRICH BALÁZS^{b,*}

^aSoreco Research Kft.

^bDebreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola

A tanulmány az iskolai egyenlőtlenségek alakulását vizsgálja a kétezres évek második évtizedében. A tanulói összetétel bizonyos szociális háttérváltozói szerint nőttek az egyenlőtlenségek az elmúlt évtizedben, az SNI, illetve a BTMN tanulók iskolarendszerben való eloszlása viszont egyenletesebb lett az alsófokú iskolarendszerben. Országos szinten a többiskolás települések közötti egyenlőtlenségek jobban nőttek, mint az egyiskolás települések között. Az is bizonyítást nyert, hogy inkább a hátrányos helyzetű tanulók elkülönülése jellemzőbb, mint a jobb helyzetben lévő tanulóké. A relatíve jobb helyzetben lévő településeken nőttek jobban az egyenlőtlenségek. Az egyenlőtlenségek alakulása mögött elsősorban az egyházi iskolák térnyerése, illetve az iskolakörzeten kívülről történő beiskolázási gyakorlat játszik főszerepet, míg a demográfiai folyamatok gyakorlatilag nincsenek hatással az egyenlőtlenségek alakulására.

Kulcsszavak: iskolai egyenlőtlenségek, hátrányos helyzetű tanulók, egyházi iskolák, szelekció

The study examines the development of school inequalities in the second half of the 2000s. According to certain social background variables of the student composition, inequalities have increased in the last decade, while the distribution of SEN (special educational needs) and ALBD (adaptation, learning and behavioral difficulties) students in the school system has become more even in the primary school system. At the national level, inequalities between multi-school settlements increased more than between single-school settlements. It has also been shown that segregation of disadvantaged students is more common than that of better students. Inequalities increased more in relatively better settlements. The main factors behind the development of inequalities are the rise of church schools and the practice of enrollment outside the school district, while demographic processes have practically no effect on the development of inequalities.

Keywords: school inequalities, disadvantaged students, church schools, selection

* Levelező szerző: Hörich Balázs, Debreceni Egyetem Humán Tudományok Doktori Iskola,
1118 Budapest, Avar utca 37. E-mail: horichb@gmail.com

Bevezetés

A magyar oktatásszociológiai szakirodalomban hosszú ideje élénk diskurzus zajlik a szelekció mechanizmusairól, okairól, a szegregáció jelenségéről, illetve mindezek hatásairól a tanulói teljesítményekre (Kertesi–Kézdi 2005a, 2005b, 2009; Feischmidt–Vidra 2011; Fejes–Szűcs 2018; Velkey 2019). Nagyrészt konszenzus mutatkozik abban a tekintetben, hogy az elmúlt évtizedekben a különböző, ám változó intenzitással és szakpolitikai támogatással megjelenő törekvések nem értek el számottevő eredményeket a tekintetben, hogy Magyarországon a családból, szocio-kulturális háttérből adódó hátrányokat hatékonyan kompenzálja, a mobilitási csatornákat átjárhatóvá tegye az oktatási rendszer (OECD-PISA 2018). Éppen ellenkezőleg, inkább arra találunk eredményeket, hogy az oktatási rendszerünk egyre inkább újratermeli, felerősíti az eleve meglévő társadalmi különbségeket. Ennek okai rendkívül összetettek, sokszor egymásba fonódnak, melyeket nehéz kutatói szempontból szétválasztani, főleg ha bizonyítékot szeretnénk kapni arra, vajon melyik tényező mekkora szerepet játszik ezekben a folyamatokban (Radó 2018). A probléma megragadását külön nehezíti, hogy sok tényező az oktatási rendszeren kívül álló hatással magyarázható, melyeket nem is lehet az oktatási rendszer keretei között kezelni, mert ezen túlnyúló, általánosabb társadalmi problémával találjuk szemben magunkat. Ezzel együtt számos kutatás, illetve tanulmány vizsgálta, hogy milyen okok és tényezők állnak a hazai oktatási rendszer szelektivitása mögött, gondoljunk csak az egyházi iskolák növekvő arányára (Hermann–Varga 2016; Tomasz 2017; Ercse 2018, 2019), a jobb helyzetben lévő családok preferenciáira, az iskolák beiskolázási gyakorlataira a lokális iskolarendszerben (Hricsovinyi–Józsa 2018; Neumann 2018), vagy éppen a szabad iskolaválasztás kérdésére (Berényi 2018). A jelen tanulmány egy látszólag egyszerű, ám mint látni fogjuk annál bonyolultabb kérdésre keresi a választ, nevezetesen, miként alakultak az iskolai egyenlőtlenségek Magyarországon a kétezres évek második évtizedében. A tanulmány arra vállalkozik, hogy néhány mutatószám elemzésével megvizsgálja a tanulók eloszlását az alapfokú intézményrendszerben, továbbá néhány magyarázattal szolgáljon arra vonatkozóan, hogy milyen okok állnak az azonosított tendenciák mögött.

Az egyenlőtlenségek, a koncentráció mérési eszközei

Az egyenlőtlenségek tanulmányozásának egyik lehetősége, ha egy kiválasztott ismérv eloszlását vizsgáljuk meg. Amennyiben ez az eloszlás nem egyenletes az elemzési egységek között, akkor valamilyen fokú egyenlőtlenségről beszélhetünk. Az egyenletlen eloszlás a koncentráció bizonyos fokának is tekinthető, így az oktatási egyenlőtlenségek esetében is nyugodtan támaszkodhatunk a területi vagy jövedelmi egyenlőtlenségek vizsgálatakor használatos koncentrációs mutatókra. E mutatók egyik típusa a vizsgált ismérv terjedelmét, másik típusa a szórását, egy harmadik típusa pedig a megoszlási viszonyszámot veszi alapul (Nemes Nagy 2005). Utóbbi típusba tartozó indexek közül

1. táblázat: A koncentrációműutatók összefoglaló jellemzői

Az index			
elnevezése	általános képlete	értéktartománya	normalizált alakja
Hoover-index (Hoover–Giarratani 1984)	$H = \frac{\sum_{i=1}^n x_i - f_i }{2}$	$0 \leq H \leq 100$	–
Theil-index (Theil 1972)	$T = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n \left[\frac{x_i}{\bar{x}} \ln \left(\frac{x_i}{\bar{x}} \right) \right]$	$0 \leq T \leq \ln(n)$	$T_n = \frac{T}{\ln(n)}$
Gini-mutató súlyozatlan (Gini 1912)	$G = \frac{\sum_i \sum_j y_i - y_j }{2\bar{y}n^2}$	$0 \leq G \leq 1$	–
Gini-mutató súlyozott (Gini 1912)	$G_s = \frac{\sum_i \sum_j x_i - x_j f_i f_j}{2\bar{x}_s (\sum_i f_i)^2}$	$0 \leq G_s \leq 1$	–

jelen tanulmányban a Hoover-indexet, a Theil-indexet, valamint a súlyozatlan és súlyozott Gini-mutatót használjuk föl (1. táblázat).¹

Adatbázisok és mutatók

A magyarországi oktatási rendszer vizsgálatához alapvetően kétféle adatbázis áll rendelkezésre, amennyiben közel teljes körű, iskolai szintű adatokat szeretnénk vizsgálni: egyrészt a KIR-STAT októberi adatszolgáltatásán alapuló adatbázisa; másrészt az Országos Kompetenciamérés (OKM) évenkénti adatfelvételéhez kapcsolódó, telephelyeken felvett kérdőívekből összeállított kutatói adatbázis.²

A KIR-STAT-ban nyomon követhető a tanulók főbb háttérmutatóinak alakulása, ezek közül az alábbiakban a hátrányos helyzetű (HH), a halmozottan hátrányos helyzetű (HHH), a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő (RGYK) tanulók; valamint az integráltan tanított sajátos nevelési igényű (iSNI) és a beilleszkedési, tanulási és magatartási nehézségekkel küzdő (BTMN) tanulók alapján meghatározható egyenlőtlenségeket vizsgáljuk. Az OKM telephelyi kérdőívében több kérdés is vonatkozik a tanulók társadalmi, származási hátterére, ezek közül hármat használunk föl ebben az elemzésben. Mindhárom kérdés esetén a telephely (feladatellátási hely) vezetőjének kellett becslést adnia arra vonatkozóan, hogy az adott képzéstípus szerint az iskolába járó tanulók hány százaléka átlag feletti anyagi körülmények között él (ÁTLAGFELETT),

¹ A részletes definíciókat a Mellékletben közöljük.

² Szeretnénk köszönetet mondani Fehérvári Anikónak, az ELTE PPK Neveléstudományi Intézet igazgatójának, hogy az elemzésben használt adatokat a rendelkezésünkre bocsátotta.

nagyon rossz anyagi körülmények között élő (NAGYONROSSZ), illetve roma származású (ROMA).³

A vizsgálat során az általános iskolai korosztály iskoláinak egyenlőtlenségeit elemezzük. Ez a korosztály alapvetően háromféle intézménytípusba jár: általános iskolába, nyolc és hat évfolyamos gimnáziumba. Az elemzések alapegységét így azok a feladatellátási helyek jelentik, melyekben e három feladattípus valamelyike megvalósul – amennyiben több is, akkor ezeket külön iskolaként kezeljük (hiába ugyanaz a FEH azonosító). A feladatellátási helyek közül kivettük az elemzésből azokat az iskolákat, ahol kizárólag gyógypedagógiai képzés folyik. Az elemzésben csak a nappali rendszerben, nem felnőttoktatási tanterv szerinti oktatási tevékenységet vizsgáltuk. A KIR-adatok esetében a részben eltérő intézményi struktúra miatt megkülönböztettük azokat az iskolákat, amelyek alsó tagozatos és azokat, melyek felső tagozatos képzést (is) nyújtanak.

Elemzésünkben az elmúlt 10 évet, vagyis a 2010–2019 közötti időszakot vizsgáljuk. Az első vizsgált tanév így a 2010/11-es, az utolsó pedig a 2019/20-as – legalábbis a KIR-STAT adatainak esetében. A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult tanulók számát a központi nyilvántartás a 2014/15-ös tanévtől kezdve tartja nyilván, így e mutató esetében ezt a tanévet tekintjük bázisnak. Az OKM az általános iskolai korosztályban 6. és 8. évfolyamban végez méréseket, és amennyiben mindkét évfolyam működik az iskolában, úgy a telephelyi kérdőív válaszai ugyanazok. Mivel a hatodik évfolyamot érintő mérésben a hat évfolyamos gimnáziumi képzésben tanulók gimnazistaként még nem jelennek meg, ezért érdemesnek tartottuk az elemzésbe bevonni a hatodik és nyolcadik évfolyamos OKM-eredményeket egyaránt, ugyanakkor célszerűbb mindkét évfolyam esetében ugyanazt a tanulói kört bevonni. Emiatt az OKM-adatok esetében a 2010/11-es tanév 6. évfolyamának és a 2012/13-as tanév 8. évfolyamának, valamint a 2016/17-es tanév 6. évfolyamának és az elérhető utolsó mérési időszak, azaz a 2018/19-es tanév 8. évfolyamának adatfelvételi eredményeit vizsgáljuk.

Az elemzés első részében az országos koncentrációs tendenciákat mutatjuk be, regionális, megyei és járási szintekre fókuszálva. A második részben hipotéziseink alapján vizsgáljuk az iskolák közötti egyenlőtlenségek alakulását és ezek feltételezhető okait. Elemzésünket ebben a szakaszban a többiskolás településekre szűkítjük. A fővárosi általános iskolákat nem vontuk be a vizsgálatba, ezek vizsgálata véleményünk szerint önálló megközelítést igényelne.

Elemzési korlátok

Mielőtt rátérünk az eredmények ismertetésére, néhány módszertani problémára hívjuk fel a figyelmet. Ahogy jeleztük, a vizsgált tanulói háttérmutatók (ismérvek) egy része az OKM adatbázisaiból, másik része a KIR-STAT nyilvántartásából származik. Az OKM esetében a telephelyi kérdőíveket kitöltő pedagógusok becsléseket adtak a vizsgált kérdésekre, ráadásul korántsem teljes körű a válaszadás. Ez egyfelől azt jelentené, hogy az adatokat mintavételből fakadó becslésként kezeljük, és hibahatárokkal együtt számoljuk az eredményeket. Másfelől azonban a válaszadó iskolák mintája az alappopulációhoz

³ A KIR-STAT-ból származó adatok definícióját bővebben lásd https://gt.kir.hu/stat19/Sugo/KS19_Kitolto_utmutato.pdf; az OKM által gyűjtött adatokról bővebben: https://www.oktatas.hu/pub_bin/download/kozoktatás/merések/orszmer2014/AzOKMtartalmikereitei.pdf.

képest olyan robusztus, hogy a hibahatárok elég kicsik ahhoz, hogy eltekintsünk ezek részletes számításaitól.

A KIR-adatok értelmezése szintén nehézségekbe ütközik, mivel a hátrányos és a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók besorolási szabálya megváltozott, szigorodott a vizsgált időszak alatt. 2013 őszéig lényegében azokat a tanulókat sorolták a hátrányos helyzetűek közé, akiknek szülei rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre voltak jogosultak; és azokat a halmozottan hátrányos helyzetűek közé, akiknek ezenfelül a szülők iskolai végzettsége legfeljebb alacsony volt. Az új besorolás szerint a hátrányos helyzethez nem elegendő a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre való jogosultság, hanem szükséges legalább egy hátránynövelő jellemzővel is bírni: a szülők alacsony iskolázottságúak, tartósan munkanélküliek vagy a család elégtelen lakáskörülmények között él. A halmozottan hátrányos helyzet megállapításához legalább két hátránynövelő tényezővel kell rendelkezni.⁴ A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre való jogosultság megállapításakor a család egy főre jutó havi jövedelmét vizsgálják: ez nem haladhatja meg az öregségi nyugdíj mindenkori legkisebb összegének („nyugdíjminimum”, 2008 óta változatlanul 28 500 Ft) 145%-át, ha a gyermeket egyedülálló szülő neveli vagy ha a gyermek tartós betegségben szenved, illetve akkor is, ha az egy főre jutó jövedelem az öregségi nyugdíj legkisebb összegének 135%-a alatt marad, amennyiben nem teljesülnek a kiegészítő feltételek, és a család vagyoni helyzete a gyermekvédelmi törvényben előírtak alatt marad. A besorolási szabályok változtatásának eredményeképpen a hátrányos helyzetű és a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók aránya nagymértékben csökkent, ahogy erre már az új szabályozás életbelépésekor felhívták a figyelmet (Varga 2013). A csökkenés azonban nemcsak a megváltozott kritériumoknak köszönhető, hanem annak is, hogy sok, egyébként jövedelmi szegénységben élő család került a jogosultsági küszöb túllodlára, így jogosultságukat veszítették a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre (Farkas 2015). A változások tanulmányunkat érintő kérdése tehát az, összehasonlítható-e két koncentrációt jelző mutató abban az esetben, ha időközben megváltozott a mutató alapját képező ismérv tartalma?

A válasz egyfelől nemleges, mert nincs okunk feltételezni, hogy mindenhol ugyanúgy érvényesültek a szigorodó kritériumok: regionális különbségek vannak a népesség iskolázottsági szerkezetében, a lakáskörülményekben, vagy éppen a tartós munkanélküliség kiterjedtségében, a közfoglalkoztatás által érintett népesség arányában. Nemleges azért is, mert területi különbségek feltételezhetők abban is, hogy miként alakult az alacsony jövedelmű népesség jövedelemváltozásának üteme, azaz hol nőtt meg jobban és hol kevésbé, ezzel pedig hol lépték át többen a jogosultsági küszöböt, hol pedig kevesebben.

Ugyanakkor, ha nem kifejezetten országos adatokat vizsgálunk, hanem térségi, települési összetetéseket teszünk, akkor nem feltétlen helytelen az összehasonlítás. Ennek oka, hogy a lokalitás hasonló népességet is kijelöl, ahol az adminisztratív és gazdasági változások egymáshoz hasonló helyzetben élő embereket hasonló módon érintenek. Ráadásul definíciós okokból, a hátrányos helyzetű tanulók 2010-es adatai közel „megfeleltethetők” az RGYK tanulók (KIR-ben nem vezetett) 2010-es adataival (a továbbiakban „RGYK+” jelölést használunk az összevont mutatóra). Az összetetés érvényességét az is növeli, ha

⁴ Az 1993. évi LXXIX. törvény 121. §-a, illetve a 2013. évi XXVII. törvény 45. §-a alapján. A halmozottan hátrányos helyzetűek közé tartoztak 2013 őszéig a tartós nevelésben élők is, az új rendelkezés alapján pedig a nevelt és utógondozott tanulók köre is.

elemzésünkbe nemcsak a KIR-adatokat vonjuk be, hanem az OKM vezetőinek válaszait is: amennyiben a mért változások tendenciózusak és egybevágók, használható következtetésekre juthatunk.

Az elemzés eredményeit még két szempont figyelembevétele mellett érdemes értékelni. Egyrészt természetes, hogy két ugyanolyan összetételű évfolyam sosem következik egymás után, így bizonyos fokú eltérések az oktatási alrendszer szerkezetének változástól függetlenül is jellemzők. Másrészt nehéz eldönteni, hogy az OKM telephelyi kérdőívekben megfogalmazott válaszai mennyiben „jól használható” becslések, és mennyiben tükröznek percpionális változásokat.⁵

Főbb iskolaszervezeti változások

Az elmúlt tíz évben az általános iskolai intézményrendszer fragmentálódása figyelhető meg (2. táblázat). Ez azonban nem feltétlenül jelent valódi telephelybővülést, mivel a feladatellátási helyek számának bővülése alapvetően a statisztikai adatgyűjtés, nyilvántartás módszerének változása miatt következett be.⁶ 2010-ben az alsó tagozatos feladatellátási helyek száma⁷ 3005 volt, 2019-ben ez az érték 318-cal több, ami 11 százalékos bővülésnek felel meg. A felső tagozatot indító FEH-ek száma mintegy 6 százalékkal szintén növekedett ebben az időszakban. Az iskolahálózat „bővülése” ugyanakkor nincs szinkronban a tanulói létszám változásával: 2010 és 2019 között az általános iskolák alsó tagozatos tanulójának száma 6 százalékkal csökkent, míg a felső tagozatosoké 1 százalékkal növekedett. Az általános iskolás korú, de gimnáziumi képzésben részt vevők létszáma kismértékben, 2 százalékkal növekedett, miközben a feladatellátási helyek száma 13 százalékkal csökkent.

2. táblázat: Feladatellátási helyek és tanulók száma tagozatonként, 2010, 2014 és 2019

	FEH-ek (N)			Tanulók (N)			Változás 2010–2019 között	
	2010	2014	2019	2010	2014	2019	FEH-ek (%)	tanulók (%)
Alsó tagozat	3005	3355	3323	380 103	395 344	357 466	11	–6
Felső tagozat	2690	2858	2862	360 748	353 142	362 863	6	1
Gimnázium	244	225	213	25 511	24 752	26 139	–13	2

Az intézményhálózati átalakulás elsősorban az önkormányzati/tankerületi fenntartású iskolák visszaszorulásával és az egyházi fenntartású intézmények térnyerésével járt együtt (3. táblázat).⁸ Az alsó tagozatot működtető önkormányzati/tankerületi FEH-ek

⁵ A probléma abból fakad, hogy a telephely vezetőinek évről évre adminisztrálniuk kell a tanulói HH/HHH/RGYK létszámokat. Ezek az adatok csökkenő tendenciát mutatnak, de vajon ezt úgy értékeli-e a kérdőívet kitöltő, hogy csökken a nagyon rossz anyagi körülmények között élők aránya is?

⁶ Lásd: https://www.oktatas.hu/koznevelos/projektek/tamop311_2szakasz/projekthirek/koznevelosi_stat_nyilvantartas_atalakitasa. Ezzel együtt igaz az, hogy az intézményi szerkezet változása nincsen összhangban a tanulói létszám csökkenésével (Radó 2018).

⁷ Működő, nappali tagozatos, nem kizárólag gyógypedagógiai tanterv alapján oktató feladatellátási helyek.

⁸ Az egyházi iskolák térnyerésének jelentős része az évtized első felében következett be, az évtized második felében jelentősen lassult ez a folyamat.

száma 2 százalékkal, a felső tagozatos iskoláké 6 százalékkal csökkent, miközben az egyházi fenntartású iskolák száma alsó tagozaton 126, felső tagozaton 122 százalékkal növekedett. Az egyházi fenntartású iskolákéhoz képest kisebb mértékű, de növekvő intézményhálózat jellemzi az egyéb fenntartású, általános iskolai képzést biztosító iskolákat is. A tanulólétszám-változások majdnem minden esetben követik az intézményhálózat átalakulását. Az önkormányzati/tankerületi fenntartású alsó tagozatos FEH-ekben tanulók száma 17, a felső tagozaton tanulóké 12 százalékkal csökkent, miközben az alsó tagozatot működtető egyházi iskolák tanulólétszáma megduplázódott, felső tagozaton pedig meg két és félszereződött. Az egyéb fenntartású általános iskolák tanulóinak létszáma szintén növekedő tendenciát mutat. A gimnáziumok 5–8. évfolyamosainak száma az önkormányzati/tankerületi iskolákban tíz százalékkal csökkent, az egyházi fenntartásúakban 21 százalékkal, az egyéb fenntartású iskolákban 14 százalékkal nőtt.

3. táblázat: Feladatellátási helyek és tanulók száma tagozatok és fenntartótípusok szerint, 2010, 2014 és 2019

	FEH-ek				Tanulók				
	száma			Változás 2010–2019 között (%)	száma			Változás 2010–2019 között (%)	
	2010	2014	2019		2010	2014	2019		
Alsó tagozat	önkormányzat/ KLIK/tankerületi központok	2641	2693	2600	-2	337865	320029	280466	-17
	egyház	219	466	494	126	28157	56810	56266	100
	egyéb	145	196	229	58	14081	18505	20734	47
Felső tagozat	önkormányzat/ KLIK/tankerületi központok	2346	2267	2203	-6	326661	290208	288640	-12
	egyház	202	417	449	122	22305	48234	54924	146
	egyéb	142	174	210	48	11782	14700	19299	64
Gimnázium	önkormányzat/ KLIK/tankerületi központok	144	125	107	-26	14646	13145	13195	-10
	egyház	70	78	79	13	8299	9096	10011	21
	egyéb	30	22	27	-10	2566	2511	2933	14

A tanulói összetétel változása 2010 és 2019 között

2010 és 2019 között az általános iskolai alsó tagozatos képzésben az iSNI és BTMN tanulók aránya 2-2 százalékponttal emelkedett; miközben a HH és HHH tanulóké jelentős mértékben, 30, illetve 7 százalékponttal csökkent (4. táblázat). Az RGYK tanulók aránya 2014 és 2019 között 9 százalékponttal csökkent. Lényegében tehát azt látjuk, hogy ha a

4. táblázat: Az integráltan tanuló sajátos nevelési igényű; a beilleszkedési, tanulási és magatartási nehézségekkel küzdő, a hátrányos helyzetű, a halmozottan hátrányos helyzetű és a rendszeres gyermekvédelmi kedvezményben részesülő tanulók arányai tagozatonként, 2010, 2014 és 2019

		iSNI	BTMN	HH	HHH	RGYK
		tanulók aránya (%)				
Alsó tagozat	2010	3	7	36	14	–
	2014	4	7	16	9	26
	2019	5	9	6	7	17
Felső tagozat	2010	5	7	35	14	–
	2014	6	9	18	11	27
	2019	7	11	6	7	16
Gimnázium	2010	<1	<1	1	0	–
	2014	1	1	2	<1	4
	2019	1	2	<1	<1	1
Összesen	2010	4	7	35	14	–
	2014	5	8	17	10	26
	2019	5	9	6	7	16

(KIR-ben) nem létező 2010-es RGYK-adatok helyére helyettesítjük ez év HH-adatát, akkor a csökkenés mértéke meghaladja az 50 százalékot, tehát ilyen arányban estek ki tanulók a jogosultsági körből.⁹ A felső tagozaton hasonló irányú és mértékű tendenciák figyelhetők meg: az általános iskolai képzésben részt vevők körében az iSNI tanulók aránya 2, a BTMN tanulók aránya 4 százalékponttal növekedett, miközben a HH tanulóké 29, a HHH tanulóké 7, az RGYK tanulóké pedig 11 százalékponttal csökkent. A „behelyettesített” RGYK-adatokban felső tagozaton 19 százalékos csökkenés regisztrálható.

Iskolák közötti egyenlőtlenségek

Az iskolák közötti egyenlőtlenségeket, mint az előzőekben említettük, többféle mutatószám szerint számíthatjuk. A vizsgált ismérvek szerinti egyenlőtlenségek alakulását mind a négy fentebb tárgyalt mutatószám alapján kiszámoltuk, ezzel is validálva a kapott eredményeket, tendenciákat. A tanulmányban – terjedelmi okok miatt – csupán a következtetéseket közöljük, a részletes számításokat egy Mellékletben tesszük közzé.

Az ország összes – Budapesten kívüli – iskoláját tekintve mind általános iskolai alsó és felső tagozaton, mind pedig a szerkezetváltó gimnáziumokban két folyamat figyelhető meg a koncentráció, vagyis az egyenlőtlenségek alakulásában (5. táblázat).¹⁰ A KIR-adatokat alapul véve a HH, a HHH, az RGYK és az RGYK+ tanulók körében mért

⁹ A csökkenés mértéke lényegében megegyezik a KSH szociális ellátásokat összesítő idősoros adataiból számolható értékkel (https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsp009c.html?down=2207#).

¹⁰ Az elvégzett számítások számszaki eredményei az alábbi, letölthető Excel-fájlban érhetők el: EDUCATIO_Bazsalya_Horich_koncentracio_adatok_0919.xlsx („ORSZAG” munkalap). Terjedelmi okokból a tanulmányban csak az adatok konklúzióját tüntetjük föl.

5. táblázat: A koncentráció fokának változása 2010 és 2019 között, iskolák között országosan tagozatonként (KIR-adatok)

	Alsó tagozat	Felső tagozat	Gimnázium*
HH	nőtt	nőtt	nőtt
HHH	nőtt	nőtt	nőtt
RGYK	nőtt	nőtt	nőtt
RGYK+	nőtt	nőtt	nőtt
iSNI	csökkent	csökkent	csökkent
BTMN	csökkent	csökkent	csökkent

*6 vagy 8 évfolyamos gimnáziumokban, 5–8. évfolyam tanulóit figyelembe véve

koncentráció nőtt, miközben az iSNI és BTMN tanulók 2010-hez képest egyenletesebben oszlanak meg 2019-ben.

Az OKM adatai szerint az átlag feletti anyagi körülmények között élő tanulók iskolák közötti koncentrációja az általános iskolai tanulók körében változatlan, miközben a nagyon rossz anyagi körülmények között élőké növekedett (6. táblázat). A roma tanulók becsült arányaiban mérhető egyenlőtlenség változatlan mértékű.¹¹

6. táblázat: A koncentráció fokának változása 2010 és 2018 között, iskolák között országosan képzéstípusonként (OKM-adatok)

	Általános iskola	8 évfolyamos gimnázium	6 évfolyamos gimnázium
ÁTLAGFELETT	változatlan	csökkent	nőtt
NAGYONROSSZ	nőtt	változatlan	nőtt
ROMA	változatlan	nőtt	nőtt

Az egyenlőtlenségek területi dimenziói

Míg az ország régiói és megyéi között szintén növekedtek az egyenlőtlenségek a HH/HHH/RGYK/RGYK+ tanulók körében, addig a járásközötti eltérések lényegében csak a szerkezetváltó gimnáziumokban nőttek kimutatható módon.¹² Az iSNI és BTMN-es tanulók esetében nem láthatók egyértelmű tendenciák az egyenlőtlenségek változásában.

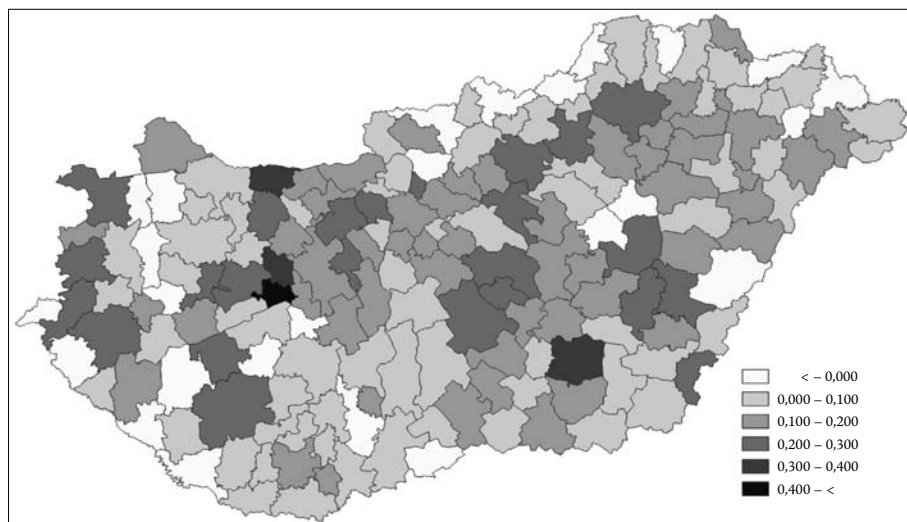
A fenti megállapítások az egyes térségi egységekben található iskolák aggregált adatainak egyenlőtlenségi helyzetére vonatkoznak. Érdemes megvizsgálni azt is, hogy az egyes térségi egységekben működő iskolák között hogyan változott a koncentráció a 2010-es és 2019-es, az OKM adatai szerint pedig a 2010-es és 2016-os évek között. Az összevetéshez először kiszámoltuk a bázisévhez tartozó koncentrációs mutatókat, majd az időszak

¹¹ Fontos hangsúlyozni, hogy ezek az intézményvezető által a telephelyre vonatkozó becsült adatok, melyek az intézményvezető percepcióját vagy az adatszolgáltatással összefüggő „motivációit” is tükrözik, ebben az értelemben szubjektív adatok. Mivel azonban szinte teljes körű országos adatokról van szó, joggal feltételezhetjük, hogy a különböző torzítások kielthetik egymást.

¹² A részletes adatok az EDUCATIO_Bazsalya_Horich_koncentracio_adatok_0919.xlsx Excel-file „REGIO”, „MEGYE”, „JARAS” munkalapján találhatóak.

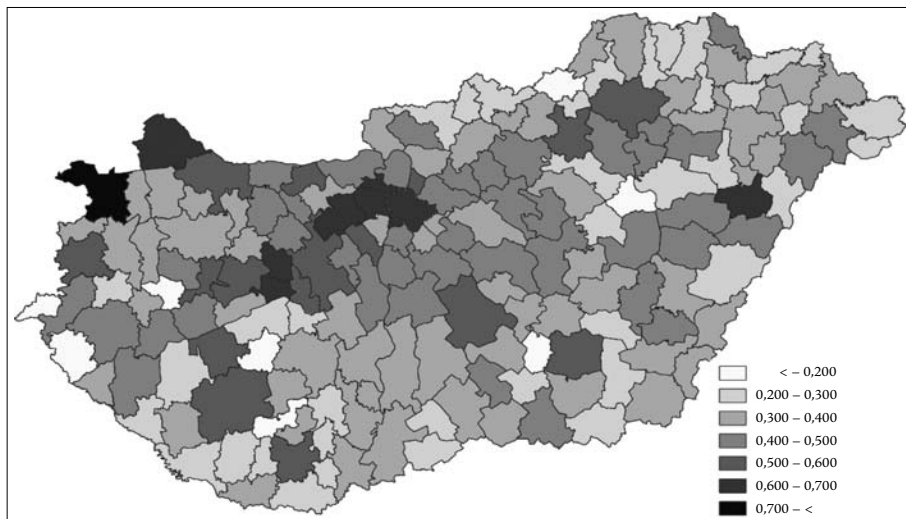
végi értékeket, végezetül ennek vettük a különbségét. Az eredményeket megyei és járási bontásban vizsgáltuk, térképre vetítve a súlyozott Gini-mutatóban mérhető változások. A mutató pozitív értékei az egyenlőtlenségek növekedését, negatív értékei pedig az egyenlőtlenség csökkenését jelzik.¹³

Az iSNI tanulók esetében alsó és felső tagozaton is inkább csökkent a megyéken és a járásokon belül is az eloszlás egyenlőtlensége. A HH tanulók iskolák közötti eloszlása Baranya és Nógrád megye alsó tagozatos iskolái kivételével mindenhol nagyobb koncentrátságot mutat 2019-ben 2010-hez képest. Felső tagozaton két közép-dunántúli megye, Fejér és Veszprém iskolái között nőtt magasabb mértékben az egyenlőtlenség az iskolák között. A HHH tanulók esetében Komárom-Esztergom, Zala és Baranya megyében alig, Csongrád, Veszprém és Jász-Nagykun-Szolnok megyében pedig átlagot meghaladó mértékben növekedtek az iskolák közötti differenciák. Felső tagozaton kisebbek a különbségek, de ebben az iskolai körben is ki kell emelni Veszprém és Jász-Nagykun-Szolnok, valamint Vas megye iskolaszervezeti átalakulását. A legtanulságosabb azonban az RGYK+ mutatóban érzékelhető változások. Alsó tagozaton Veszprém, Fejér és Heves megye iskolái között, felső tagozaton az említett megyéken túl Győr-Moson-Sopron és Békés megyében regisztrálhatunk jóval nagyobb koncentrátsági mutatókat a vizsgált időszak végén. Ráadásul, ha a járási térképet nézzük, jól látható, hogy a hagyományosan depresszív gazdasági körzetekben; azaz a jellemzően aprófalvas észak-magyarországi, észak-keleti, dél-nyugati, sok esetben határ menti járásokban nőtt a legkevésbé (sőt, sok esetben csökkent) az iskolák közötti egyenlőtlenség, míg több, jellemzően kis- vagy középvárosi arccal rendelkező járásban nőtt meg leginkább (pl. a Szentesi, Balatonalmádi, Várpalotai, Ajkai, Gyöngyösi, Jászberényi, Szeghalmi, Karcagi, Ceglédi vagy Nagykőrösi járásban) (1. térkép).

1. térkép: Egyenlőtlenségek alakulása 2010 és 2019 között az RGYK+ tanulók körében, járásonként, alsó tagozatos iskolák között (GINI s mutató alapján)

¹³ A térképek közül nincs módunk mindegyiket bemutatni e tanulmányban, de elérhető az online letölthető EDUCATIO_Bazsalya_Horich_koncentracio_adatok_0919.xlsx Excel-fájlban („TERKEPEK” munkalap).

2. térkép: Egyenlőtlenségek mértéke 2019-ben az RGYK+ tanulók körében, járásonként, alsó tagozatos iskolák között (GINI s mutató alapján)

Az OKM-adatokban elérhető nagyon rossz anyagi körülmények között élő tanulók iskolák közötti eloszlása ehhez hasonló képet mutat, igaz, a dél-keleti és észak-keleti járásokban valamivel markánsabb az egyenlőtlenségek növekedése. A roma származású tanulók iskolák közötti egyenlőtlensége inkább a Közép-Dunántúlon, Dél-Kelet-Magyarországon és Borsod-Abaúj-Zemplén, valamint Szabolcs-Szatmár-Bereg megye középvárosaiiban nőtt meg. Hasonló folyamatok látszódnak akkor is, ha az átlagon felüli anyagi helyzetben lévő tanulók iskolák közötti eloszlásának változását vizsgáljuk meg.

A változások eredményeképp – most csak az alsó tagozatos iskolák közötti, RGYK+ tanulóokra vonatkoztatott és járásokra vetített egyenlőtlenséget nézve – egy sajátos térképet rajzolhatunk meg (2. térkép). *Eszerint az iskolák közötti egyenlőtlenségek az alapvetően jobb gazdasági helyzetben lévő, nagyvárosi körzetekben a legnagyobbak (pl. Észak-Nyugat-Magyarország, Közép-Dunántúl, Budapest, Kaposvári járás, Pécsi járás, Kecskeméti járás, Miskolci járás, Egri járás, Debreceni járás, Szegedi járás); és a hagyományosan elmaradott térségekben (pl. Észak-Kelet-Magyarország, Dél-Dunántúl) a legkisebbek.*

Iskolák közötti egyenlőtlenségek nyilván ott képzelhetők el, ahol elég heterogén a népesség ahhoz, hogy többféle „státuszú” intézményt tartson el. Emiatt van az, hogy az ország legszegényebb vidékein (ahol a népesség többsége hasonló státuszú) többnyire hasonló profilú iskolákat találunk, és ez nem is változott jelentősen az elmúlt évtizedben.¹⁴ Az alapvetően kedvező gazdasági helyzetben lévő térségekben viszont a korábbi, élesebb differenciákhoz képest is növekedtek az iskolák közötti egyenlőtlenségek; és ehhez a profilhoz látszanak igazodni azok a területek is, melyek korábban nem tartoztak egyértelműen sem a kedvező, sem a kedvezőtlen helyzetű országrészekhez. A kérdés már csak az, hogy a változások dinamikáját – az iskolák közötti egyenlőtlenségek növekedését – végül is mi okozza: a (nyilvántartások szerint) csökkenő

¹⁴ A társadalomfejlődés kedvező irányú alakulását ezen a területen lehet, hogy pont az iskolák közötti egyenlőtlenségek növekedése jelentette volna.

számú kedvezőtlen helyzetben élő tanulók gettóiskolába szorulása, vagy éppen a kedvező helyzetben élő tanulók iskolai elkülönülése?

Hipotézisek a változások okairól

A változások okaival, magyarázatával kapcsolatban alapvetően négy fő hipotézist fogalmaztunk meg.

H1 – Az iskolák közötti egyenlőtlenségek növekedését a kedvező helyzetben élő tanulókat oktató iskolák elkülönülése okozza.

H2 – Az iskolák közötti egyenlőtlenségek növekedése együtt jár az egyházi fenntartású iskolák arányának növekedésével: az egyházi fenntartásba került vagy újonnan alapított egyházi fenntartású iskolákba jellemzően a kedvezőbb háttérű tanulók járnak.

H3 – A beiskolázható korú gyerekszám változása szintén hatással van a helyi egyenlőtlenségi folyamatokra. Változatlan intézményi kapacitást feltételezve, növekvő gyerekszám esetén a kedvező háttérű tanulókat tanító iskolák szelekciós lehetőségei bővülnek, így ezeknek az iskoláknak az elkülönülése jelentősebb. Csökkenő gyerekszám esetén pedig, a relatíve kedvezőbb helyzetű tanulókat tanító iskolák „lefölözik” a kedvezőtlenebb státuszú gyerekeket oktató iskolákat, így utóbbiak inkább kitettek a szegregációs folyamatoknak.

H4 – Amennyiben minden tanuló lakóhelyéhez legközelebb eső iskolába járna, úgy az iskolák közötti egyenlőtlenségek változása lényegében a lakóhelyi egyenlőtlenségek változását képeznék le.¹⁵ Ugyanakkor az iskolák közötti szelekció egyik eszköze a körzeten kívüli tanulók felvétele. Azt feltételezzük, hogy ahol nagyobbak a településen belüli iskolák közötti egyenlőtlenségek, ott rendre nagyobb arányok jellemzők az iskolakörzeten kívülről érkező tanulók arányában is. Ehhez kapcsolódóan azt is feltételezzük, hogy ez a jelenség szektorsemleges, vagyis független attól, hogy tankerületi vagy egyházi fenntartású (és egyben körzet nélküli) iskolák alkotják a helyi iskolarendszer intézményeit. Továbbá, ez a szelekciós eszköz azokon a településeken erőteljesebb, ahol a demográfiai változások csökkenő gyerekszámot jeleznek.

Mely iskolák különülnek el?

Az elemzésben lehatároltuk (a főváros kivételével) azokat a településeket, melyeken több alsó és felső tagozatos iskola működik. Az iskolák közötti egyenlőtlenségeket ezen belül nem befolyásolja érdemben a településtípus. A KIR adatait (pontosabban az RGYK+ mutatót) alapul véve mind az alsó, mind pedig a felső tagozaton jellemző, hogy *országos szinten a többsikolás települések közötti egyenlőtlenségek nagyobb mértékben növekedtek, mint az egyiskolás települések közötti iskolai egyenlőtlenségek (7. táblázat)*. Az OKM adatbázisán vizsgált, 2010 és 2019 között mért három mutató ugyanakkor csak csekély különbségeket jelez a két településkategória között (leginkább a roma származásúak iskolák közötti egyenlőtlenség-növekedésben látható differencia).

Visszatérve az előző fejezet végén megfogalmazott kérdésre, hogy vajon az iskolák közötti egyenlőtlenségek milyen profilt mutatnak (inkább a kedvezőbb vagy inkább a ked-

¹⁵ Ahogy jellemzően erre utalnak az egyiskolás települések egyenlőtlenségei is.

7. táblázat: Koncentrációs mutatók változása 2010–2019 között az egy- és többiskolás településeken, tagozatonként (KIR- és OKM-adatok)

Tagozat	Alsó tagozat		Felső és gimnáziumi tagozat		Felső és gimnáziumi tagozat		Felső és gimnáziumi tagozat		Felső és gimnáziumi tagozat	
	egy	több	egy	több	egy	több	egy	több	egy	több
Iskolák száma a településen										
Ismérv	RGYK+		ATLAGFELETT		NAGYONROSSZ		ROMA			
H	18,5	19,1	17,0	18,5	-1,3	1,8	8,0	8,1	2,0	6,1
Theil norm	0,024	0,044	0,019	0,046	0,012	0,008	0,017	0,021	0,000	0,022
GINI	0,100	0,169	0,083	0,157	0,008	0,017	0,058	0,072	-0,009	0,048
GINI _s	0,116	0,195	0,098	0,175	0,013	0,022	0,052	0,071	0,011	0,045

vezőtlen iskolák „lógnak” ki), és ezek hogyan változtak 2010 és 2019 között; két síkon vizsgáltuk.

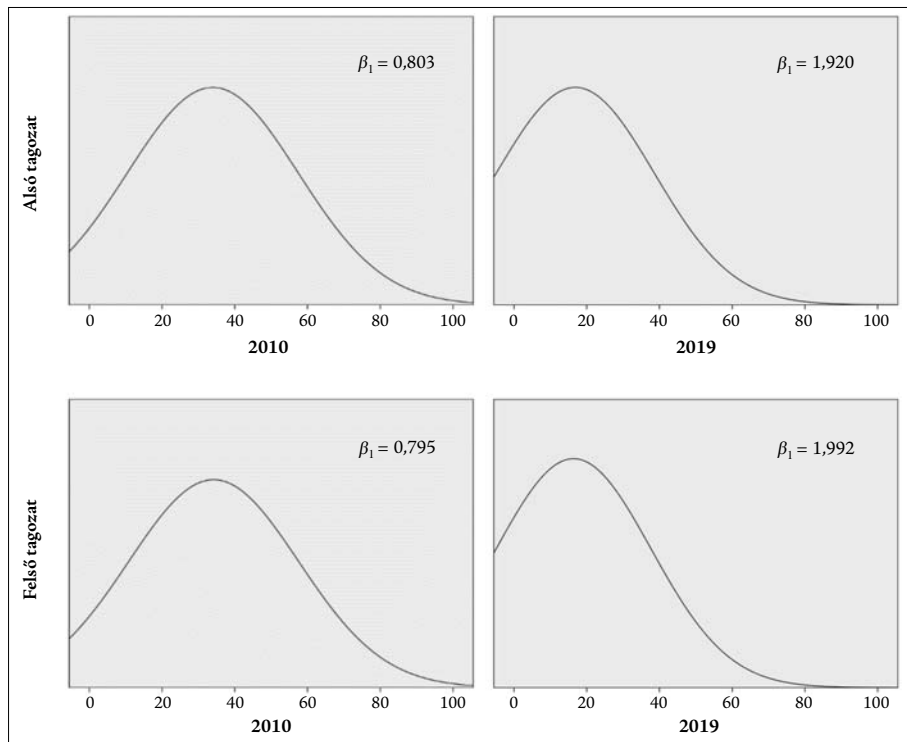
Egyrészt a többiskolás települések adatait együttesen kezelve vizsgáltuk az RGYK+ iskolai arányainak eloszlását. Az 1. ábrán láthatók az eloszlások normál görbéi 2010-ben és 2019-ben, alsó és felső tagozatot különválasztva egymástól. A grafikonokból kirajzolódik, amit az eloszlások ferdeségének (skewness, β_1) mutatója¹⁶ számszakilag is bemutat: *mindkét tagozaton jellemző, hogy 2010-ben a kedvezőtlen háttérű tanulókat oktató iskolák számítanak atipikusnak, ami 10 évvel később mindkét tagozaton határozottan erősödött is.*

Az OKM adatbázisában nyomon követett ismérvek esetében ugyanezt a tendenciát látjuk: a NAGYONROSSZ és a ROMA mutatók eloszlása a kedvezőtlen háttérű tanulókat tanító iskolák atipikusságát mutatja, és előbbi esetében határozott erősödést is figyelhetünk meg ebben az elmúlt 10 évben.¹⁷ Az ATLAGFELETT ismérv ferdesége szintén pozitív előjelű, ami a magas ATLAGFELETT élő tanulókat oktató iskolák elkülönülését jelzi. Utóbbi β_1 mutatója valamelyest mérséklődött 2010 óta.

Másrészt a 2019-es évre vonatkozóan a többiskolás településeken településenként vizsgáltuk az iskolák ismérvek szerinti eloszlását és ebből következtetünk a helyi viszo-

¹⁶ Amennyiben egy eloszlás mediánja kisebb, mint az átlaga, az eloszlás pozitív ferdeségéről beszélhetünk; amennyiben nagyobb, úgy annak negatív ferdeségéről.

¹⁷ Lásd letölthető EDUCATIO_Bazsalya_Horich_koncentracio_adatok_0919.xlsx Excel-fájl „OKM TABLAK” munkalapja.

1. ábra: Az RGYK+ iskolai arányainak normál görbéi és az eloszlás ferdesége (β_1) 2010-ben és 2019-ben, tagozatonként (KIR-adatok)

nyokra. Ezt szintén a lokális iskolarendszer ismérveinek eloszlásvizsgálatával végeztük el. A ferdeséget mutató mérőszámot az egyszerűség kedvéért öt csoportba soroltuk.¹⁸

Az RGYK+ mutatót nézve látható, hogy alsó tagozaton a települések 43 százalékában szimmetrikusnak tekinthető az eloszlás, 12 százalékában (inkább) a kedvező, 43 százalékában pedig (inkább) a kedvezőtlen háttérű tanulókat tanító iskolák tűnnek ki (8. táblázat).¹⁹ Felső tagozaton hasonló a kép: a települések közel felében (47%) nincs sajátos profil, 11 százalékában inkább a kedvező háttérű tanulókat tanító, 43 százalékában pedig inkább a kedvezőtlen háttérű tanulókat oktató iskolák térnek el a települési „átlagtól”. Azaz, a többsikolás településeken általában jellemzőbb, hogy a kedvezőtlen háttérű tanulókat

¹⁸ $\beta_1 < -1$: erősen aszimmetrikus eloszlás, a kedvező helyzetben lévő tanulókat oktató iskolák „emelkednek ki”; $-1 < \beta_1 < -0,5$: közepes mértékű aszimmetrikus eloszlás, a kedvező helyzetben lévő tanulókat oktató iskolák emelkednek ki inkább; $-0,5 < \beta_1 < +0,5$: az eloszlás szimmetrikusnak tekinthető, sem a kedvező, sem a kedvezőtlen helyzetben lévő tanulókat oktató iskolák nem emelkednek ki; $+0,5 < \beta_1 < +1$: közepes mértékű aszimmetrikus eloszlás, a kedvezőtlen helyzetben lévő tanulókat oktató iskolák emelkednek ki inkább; $+1 < \beta_1$: erősen aszimmetrikus eloszlása, a kedvezőtlen helyzetben lévő tanulókat oktató iskolák atipikusak. – Értelemszerűen egy eloszlás ferdesége csak akkor értelmezhető, ha legalább három megfigyelési egységünk van. Emiatt azokat a településeket, ahol csak két iskola működik, a „nincs profil” kategóriába vontuk össze azokkal a településekkel, ahol több iskola is van, de a vizsgált ismérv szerint eloszlásuk (közel) szimmetrikus.

¹⁹ Az eredményeket térképeken is bemutatjuk a letölthető EDUCATIO_Bazsalya_Horich_koncentracio_adatok_0919.xlsx Excel-file-ban („TOBB ISKOLAS TELEPULESEK” munkalap).

8. táblázat: 2019-es egyenlőtlenségek a települési iskolarendszeren belül aszerint, hogy a település iskolaszervezete milyen atipikus vonásokat mutat (RGYK+ alapján, KIR-adatok, települések százalékában)

	A kedvező iskolák atipikusak (%)	Inkább a kedvező iskolák atipikusak (%)	Nincs profil (%)	Inkább a kedvezőtlen iskolák atipikusak (%)	A kedvezőtlen iskolák atipikusak (%)	Összesen (%)
Alsó tagozat	kicsi	10	3	68	0	19
	inkább kicsi	13	4	34	11	38
	inkább nagy	9	2	26	11	53
	nagy	0	0	20	20	60
	összesen	11	3	43	7	36
Felső tagozat	kicsi	16	0	74	3	7
	inkább kicsi	7	3	40	20	31
	inkább nagy	2	2	25	2	68
	nagy	0	0	9	0	91
	összesen	9	2	47	10	33

oktató iskolák jelentik a kivételt, az egyenlőtlenségek inkább a szegregáció e formájára vezethetők vissza. Ezt alátámasztja az is, hogy minél nagyobb egyenlőtlenségi mutatóval rendelkező többsikolás településeket vizsgálunk, annál dominánsabb a kedvezőtlen helyzetű tanuló-

9. táblázat: 2010 és 2019 közötti egyenlőtlenségek változása a települési iskolarendszeren belül aszerint, hogy a település iskolaszervezete milyen atipikus vonásokat mutat (RGYK+ alapján, KIR-adatok, települések százalékában, azon települések körében, amelyek mindkét mért időpontban többsikolás településnek számítottak)

	A kedvező iskolák atipikusak (%)	Inkább a kedvező iskolák atipikusak (%)	Nincs profil (%)	Inkább a kedvezőtlen iskolák atipikusak (%)	A kedvezőtlen iskolák atipikusak (%)	Összesen (%)
Alsó tagozat	csökkent	0	0	50	0	50
	inkább csökkent	7	7	61	4	21
	inkább növekedett	14	4	38	9	36
	növekedett	8	2	28	11	51
	összesen	11	4	39	9	38
Felső tagozat	csökkent	0	0	67	0	33
	inkább csökkent	9	0	69	7	16
	inkább növekedett	12	3	29	16	41
	növekedett	3	3	33	0	60
	összesen	10	2	40	11	38

kat oktató iskolák lokális iskolaszervezettől való eltérése – alsó és felső tagozaton egyaránt. Ráadásul, ha nemcsak a 2019-es egyenlőtlenségi mutatókat nézzük, hanem azt is, hogy milyen irányban változott a településen belül az iskolák közötti egyenlőtlenség 2010 óta, akkor látható, hogy ahol erőteljesebben nőttek az iskolák közötti differenciák, ott jellemzőbb a kedvezőtlen háttérű tanulókat tanító iskolák atipikussága – felső tagozaton inkább, de alsó tagozatokon is egyértelműen (9. táblázat). Az ATLAGFELETT, a NAGYONROSSZ és a ROMA ismérvek vizsgálatával ugyanezekre az összefüggésekre jutunk.

Egyenlőtlenségek és az egyházi fenntartású iskolák

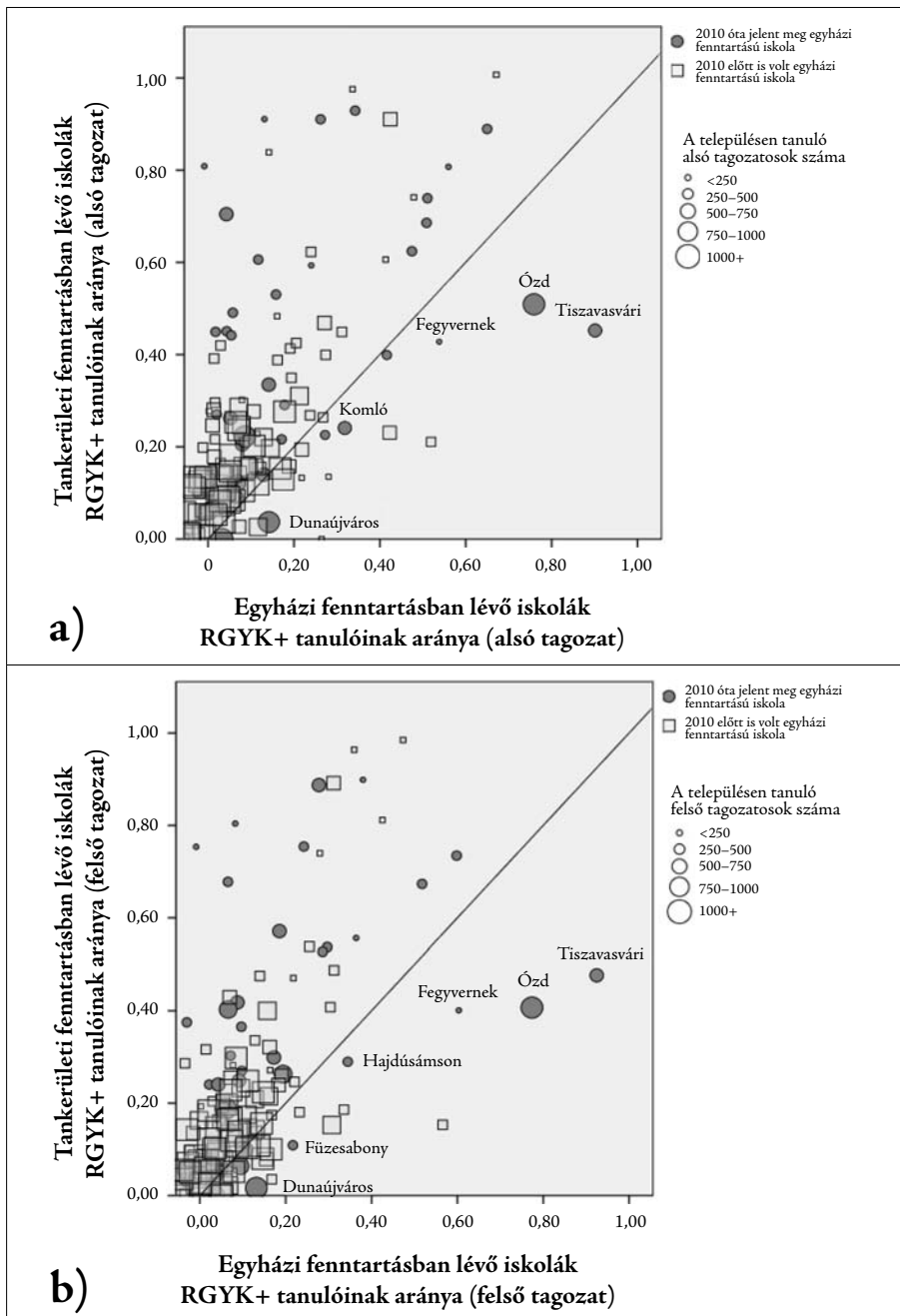
A második hipotézisünk szerint az iskolák közötti egyenlőtlenségek növekedése együtt jár az egyházi fenntartású iskolák arányának növekedésével, és ezekbe az egyházi fenntartásba került, vagy újonnan alapított egyházi fenntartású iskolákba jellemzően a kedvezőbb háttérű tanulók járnak. Ez lényegében két állítást jelent: először azt kell tisztázni, hogy ahol nagyobb arányban nőttek az egyenlőtlenségek, ott az egyházi iskolák „térnyérése” jellemzőbb-e, illetve ezeknek az iskoláknak milyen a tanulói összetétele.

Alsó és felső tagozaton is egyaránt igaz, hogy azokon a településeken, ahol az egyenlőtlenségek csökkenése figyelhető meg, kisebb arányban jellemző, hogy 2010 óta új egyházi iskola alakult volna (váltott fenntartót korábban önkormányzati/tankerületi fenntartású iskolá), ahol pedig az egyenlőtlenségek növekedése jellemző, ott gyakoribb az új egyházi fenntartás (10. táblázat). Az OKM adatbázisaiban vizsgált ismérvek esetén lényegében ugyanez a trend látható.

Azokon a településeken, ahol 2010-ben és 2019-ben is működött alsó tagozatos egyházi fenntartású iskola, az önkormányzati/tankerületi fenntartású iskolákba járó alsó tagozatos RGYK+ tanulók aránya 31% volt 2010-ben, mely tíz évvel később 12 százalékra

10. táblázat: 2010 és 2019 közötti egyenlőtlenségek változása a települési iskolarendszeren belül aszerint, hogy van-e egyházi fenntartású iskola a településen (RGYK+ alapján, KIR-ada-tok, települések százalékában, azon települések körében, amelyek mindkét mért időpontban többszörös településnek számítottak)

Egyenlőtlenségek változása 2010–2019 között	Egyházi fenntartású iskola			Összesen (%)	
	nincs (%)	2010 óta van (%)	2010 előtt is volt (%)		
Alsó tagozat	csökkent	50	0	50	100
	inkább csökkent	36	18	46	100
	inkább növekedett	22	41	37	100
	növekedett	30	32	38	100
	összesen	27	34	39	100
Felső tagozat	csökkent	33	0	67	100
	inkább csökkent	33	22	44	100
	inkább növekedett	21	40	39	100
	növekedett	27	30	43	100
	összesen	25	33	41	100

2. ábra: Tankerületi és egyházi fenntartásban működő iskolák RGYK+ tanulóinak aránya településenként aszerint, hogy 2010 óta megjelent-e a településen egyházi fenntartású iskola, illetve mennyien tanulnak általános iskolában az adott településen (RGYK+ alapján, KIR-adatok, azon települések körében, amelyek mindkét mért időpontban többiskolás településnek számítottak, a) alsó és b) felső tagozat)

csökkent. Az egyházi fenntartású iskolákban a csökkenés üteme hasonló volt, 25 százalékról 8 százalékra csökkent. Felső tagozaton parallel aránypárokat lehet megfigyelni. Azokon a településeken, ahol 2010 óta jött létre egyházi fenntartású iskola, 2019-ben alsó tagozaton az ezekbe az iskolákba járó alsó tagozatos RGYK+ tanulók aránya 22%, felső tagozaton 19 százalék volt, miközben a tankerületi fenntartású iskolákban ugyanezek az arányok 25 és 22 százalékknak feleltek meg. *Eszerint tehát ezeken a településeken alsó és felső tagozaton is egyaránt az látszik, hogy a tankerületi és egyházi fenntartású iskolákban arányaiban közel ugyanolyan mértékben találjuk meg a kedvezőtlen háttérű tanulókat.* Ugyanakkor ezek az átlagok elfedik a tényleges tendenciákat. A településeket aszerint kategorizáltuk, hogy a településen működő tankerületi vagy egyházi fenntartású iskolába jár-e arányaiban több RGYK+ tanuló.²⁰ *Jellemző módon a többiskolás települések körülbelül kétharmadában az állami iskolákban magasabb az RGYK+ tanulók aránya, és csak a települések mintegy tizedében jellemző, hogy az egyházi fenntartásban lévő iskolában magasabb a tanulói kör hányada.* A kumulált arányokkal kapcsolatos ellentmondást az okozza, hogy néhány, viszonylag nagyobb tanulólétszámmal rendelkező városban (pl. Dunaújváros, Ózd) az újonnan megjelent egyházi fenntartó olyan iskolákat működtet, ahol jelentős arányban találjuk a kedvezőtlen háttérű tanulókat, és ez ellensúlyozza azt az egyébként általánosnak tűnő, azaz a települések többségében megfigyelhető gyakorlatot, hogy az egyházi kezelésbe a relatíve kedvezőbb háttérű tanulókat oktató iskolák kerülnek át (2. ábra). Az adatok tanúsága szerint azon települések között, ahol (inkább) csökkentek az iskolák közötti egyenlőtlenségek, nagyobb arányban találjuk azokat, ahol az egyház kifejezetten felvállalta a kedvezőtlen háttérű tanulókat oktatását; ahol pedig az egyenlőtlenségek növekedését látjuk, ott inkább a tankerületi fenntartású iskolák foglalkoznak a tanulókkal (alsó és felső tagozatra egyaránt igaz ez a megállapítás) (11. táblázat).²¹

Az OKM adatait nézve a fentiek megerősítést nyertek. Egyrészt mind a NAGYONROSSZ, mind pedig a ROMA mutatókra igaz, hogy a 2010 óta alakult egyházi fenntartású iskolákban elmarad az arányuk a tankerületi fenntartású iskolákban tapasztaltakhoz képest. Másrészt azokon a településeken, ahol nőtt az iskolák közötti egyenlőtlenség, ott jellemzően a tankerületi fenntartású iskolák többségére igaz, hogy a vizsgált ismérv szerinti tanulók arányai magasabbak. Bár a 2010 után alakult egyházi fenntartású iskolákban az ATLAGFELETT tanulók aránya nagyjából megegyezik a tankerületi fenntartású iskolákra jellemző értékkel; a településen mért iskolák közötti egyenlőtlenségek növekedésével egyre több olyan települést találunk, ahol a kedvezőbb háttérű tanulók magasabb arányban járnak egyházi fenntartású iskolákba az állami iskolákhoz képest.

Iskoláskorúak létszámváltozása és az egyenlőtlenségek alakulása

A harmadik hipotézisünk szerint a beiskolázható korú gyerekszám változása szintén háttérrel van a helyi egyenlőtlenségi folyamatokra. Változatlan intézményi kapacitást feltételezve növekvő gyerekszám esetén a kedvező háttérű tanulókat tanító iskolák szelekciós lehetőségei bővülnek, így ezeknek az iskoláknak az elkülönülése jelentősebb. Csökkenő gyerekszám esetén pedig, a relatíve kedvezőbb helyzetű tanulókat tanító iskolák „lefölö-

²⁰ A településeket három csoportba soroltuk, ahol a differencia nem érte el a 10%-os határt, ott egyezőnek tekintettük a tanulói arányokat.

²¹ Tomasz (2017) is felhívja a figyelmet az „egyiskolás egyházi települések” kapcsán arra, hogy számos településen rossz helyzetben lévő intézmények kerültek egyházi fenntartásba.

11. táblázat: Azon települések aránya, ahol az RGYK+ tanulók nagyobb hányada jár tanke-
rületi vagy egyházi fenntartású iskolába aszerint, hogy miként változtak az iskolák közötti
egyenlőtlenségek, illetve 2010 óta megjelent-e a településen egyházi fenntartású iskola (RGYK+
alapján, KIR-adatok, azon települések körében, amelyek mindkét mért időpontban többiskolás
településnek számítottak, alsó és felső tagozat, települések százalékában)

Egyenlőtlenségek válto- zása 2010–2019 között		Egyházi fenntartású iskola			
		2010 óta van		2010 előtt is volt	
		az RGYK+ tanulók nagyobb aránya jár			
		tankerületi (%)	egyházi (%)	tankerületi (%)	egyházi (%)
Alsó tagozat	csökkent	–	–	–	–
	inkább csökkent	40	20	46	8
	inkább növekedett	69	12	63	8
	növekedett	63	0	65	5
	összesen	65	10	61	7
Felső tagozat	csökkent	–	–	0	0
	inkább csökkent	60	20	35	10
	inkább növekedett	56	12	67	2
	növekedett	63	0	39	15
	összesen	57	12	52	7

zik” a kedvezőtlenebb státuszú gyerekeket oktató iskolákat, így utóbbiak inkább kitertek a szegregációs folyamatoknak.²²

A többiskolás településeken 2010 és 2019 között másfél százalékkal csökkent a 6–14 éves korú állandó népesség száma.²³ *Alsó és felső tagozaton egyaránt jellemző, hogy azon-
kon a településeken, ahol növekedett a gyerekszám, ott jellemzően nagyobbak is az iskolák
közötti egyenlőtlenségek. Ugyanakkor, az egyenlőtlenségek változásának mértéke független a
gyerekszámváltozástól. Ráadásul a demográfiai differenciák mértéke/iránya, valamint a tele-
pülési iskolarendszer profilja között nem mutatható ki összefüggés; még akkor sem, ha külön-
külön vizsgáljuk az egyenlőtlenségi, illetve az egyenlőtlenségváltozási kategóriákat. Az
OKM-adatokban szintén a tényezők függetlensége látható. Vagyis ezek a feltételezéseink
nem nyertek bizonyítást.*

Körzeten kívüli tanulók és az iskolák közötti egyenlőtlenségek

Negyedik hipotézisünk a körzeten kívüli tanulók és az iskolák közötti egyenlőtlensé-
gek kapcsolatára fókuszál. *A többiskolás településeken 2010-ben a tanulók 26, 2019-ben*

²² Az elemzésben nincs módunk az intézményi kapacitásváltozásokat kontroll alatt tartanunk, ahogy a be-
iskolázható gyereklétszám-változást is kénytelenek vagyunk települési szinten figyelembe venni – tudva,
hogy a településen vagy iskolai körzeten kívüli beiskolázás gyakori jelenség. Utóbbira az elemzésben még
külön kitérünk.

²³ Forrás: KSH TEIR adatbázisa.

12. táblázat: Körzeten kívüli tanulók települési arányai, a településen működő iskolák közötti egyenlőtlenség mértéke, ennek változásai és a települési iskolarendszer profilja szerint (2010 és 2019, RGYK+ alapján, KIR- és OKM-adatok, felső tagozat, tanulók arányai)

		2010 (%)	2019 (%)
Iskolák közötti egyenlőtlenségek (2019)	kicsi	12	15
	inkább kicsi	22	23
	inkább nagy	36	37
	nagy	29	37
	összesen	26	29
Iskolák közötti egyenlőtlenségek változása (2010–2019)	csökkent	8	16
	inkább csökkent	17	19
	inkább növekedett	29	32
	növekedett	30	31
	összesen	28	30
Települési iskolarendszer profilja (2019)	a kedvező iskolák atipikusak	15	14
	inkább a kedvező iskolák atipikusak	16	22
	nincs profil	15	19
	inkább a kedvezőtlen iskolák atipikusak	24	26
	a kedvezőtlen iskolák atipikusak	33	35
	összesen	27	29

pedig a tanulók 29 százaléka járt be iskolakörzetén kívülről²⁴ (12. táblázat). Első feltételezésünk az volt, hogy a településeken belüli egyenlőtlenségek növekedésével együtt jár a körzeten kívüli tanulók arányának növekedése is. 2019-ben az RGYK+ ismérv alapján számított egyenlőtlenségeket tekintve a legkevésbé egyenlőtlen településeken a körzeten kívüli tanulók aránya 15%, ez 23, 37, illetve szintén 37%-ra nő, ahogy egyre egyenlőtlenebb iskolaszervezetű településeket vizsgálunk. 2010-hez képest egyébként az utolsó, tehát a legegységesebb szerkezetű településeken nőtt meg leginkább (8 százalékponttal) a körzeten kívüli tanulók aránya. Az OKM adataiban szintén ez az összefüggés mutatható ki. Jellemző az is, hogy ha egy településen nőttek az iskolák közötti egyenlőtlenségek, akkor magasabb (31–32%); ha pedig csökkentek, akkor alacsonyabb (16–19%) körzeten kívüli tanulót találunk a településeken. Az ATLAGFELETT, a NAGYONROSSZ és a ROMA mutatók esetében azonban ez a kapcsolat nem bontakozik ki ilyen egyértelműen. Az iskolák közötti egyenlőtlenség településeken belüli profilja alapján is különbségeket találunk a körzeten kívüli tanulók arányában. Azokon a településeken, ahol (inkább) a kedvező helyzetben lévő tanulókat oktató iskolák számítanak atipikusnak vagy nincs / nem meghatározható az iskolaszervezet profilja, a körzeten kívüli tanulók aránya alacsonyabb, mint ott, ahol a kedvezőtlen háttérű tanulókat tanító iskolák számítanak kivételnek a helyi iskolarend-

²⁴ A körzeten kívülről érkező tanulók arányát az OKM keretén belül a telephelyi vezetők válasza alapján számítottuk.

13. táblázat: Körzeten kívüli tanulók települési arányai a településen működő iskolák közötti egyenlőtlenség mértéke és a települési iskolák fenntartói szerkezete szerint (2010 és 2019, RGYK+ alapján, KIR- és OKM-adatok, felső tagozat, tanulók arányai)

Iskolák közötti egyenlőtlenségek (2019)	Nincs egyházi fenntartású iskola (%)		2010 óta van egyházi fenntartású iskola (%)		2010 előtt is volt egyházi fenntartású iskola (%)	
	a településen					
	2010	2019	2010	2019	2010	2019
Kicsi	13	16	15	14	7	18
Inkább kicsi	18	12	21	24	25	26
Inkább nagy	18	22	41	38	34	40
Nagy	32	28	28	30	29	40
Összesen	16	17	31	31	28	33

szeren belül. Ugyanez látszik az OKM adataiban is. Ez egyrészt azt jelzi, hogy *azokon a településeken, ahol egy-két „jó” iskola emelkedik ki a többi közül, ott nincs szükség arra, hogy az iskola körzeten kívüli tanulókkal biztosítsa működését; másrészt ahol az átlaghoz képest egy-két „rossz” iskola működik, ott ezek vagy a környék „gyűjtőhelyei”, vagy pedig a többi, a településen tehát átlagosnak számító iskola válogat a tanulók közül.*

Feltételeztük, hogy az iskolák közötti egyenlőtlenségek mértéke és a körzeten kívüli tanulók arányának kapcsolata független attól, hogy tankerületi vagy egyházi fenntartású (és

14. táblázat: Körzeten kívüli tanulók települési arányai a településen működő iskolák közötti egyenlőtlenség mértéke és a települések 6–14 éves korosztályában számolt népességváltozása szerint (2010 és 2019, RGYK+ alapján, KIR-, OKM- és KSH TEIR-adatok, felső tagozat, tanulók arányai)

Iskolák közötti egyenlőtlenségek (2019)	A településen a 6–14 éves népesség (2010 és 2019 között)									
	legalább 15%-kal csökkenett (%)		5–15%-kal csökkenett (%)		stagnált (%)		5–15%-kal nőtt (%)		legalább 15%-kal nőtt (%)	
	2010	2019	2010	2019	2010	2019	2010	2019	2010	2019
Kicsi	11	13	9	13	13	14	20	25	13	19
Inkább kicsi	19	17	21	24	23	28	25	22	29	15
Inkább nagy	17	24	31	35	37	38	44	45	18	24
Nagy	–	–	–	–	32	45	29	36	21	24
Összesen	15	16	21	24	32	35	36	37	21	21

egyben körzet nélküli) iskolák alkotják a helyi iskolarendszer intézményeit. Elemzésünk szerint ez megállja helyét, hiszen azokon a településeken is látható az összefüggés, ahol nem működik egyházi fenntartásban iskola, illetve azokon is, ahol 2010 óta találunk ilyen intézményt (13. táblázat). A körzeten kívüli tanulók arányaiban markáns különbségek láthatók, de ez inkább a már említett egyházi iskolák „körzetenkívülségére” vezethető vissza.

Nem bizonyítható azonban az, hogy a körzeten kívüli tanulók beiskolázásának gyakorlata elterjedtebb lenne azokon a településeken, ahol csökkenő gyerekszámával szembesülnek az iskolák. Sőt, ezzel szemben az a jellemző, hogy a legnagyobb (6–14 éves korosztályra számított) népességgyarapodású településeken működő iskoláktól eltekintve minél pozitívabb a népességgyarapodás, annál magasabbak a körzeten kívüli tanulók arányai, miközben az egyes kategóriákban az iskolák közötti egyenlőtlenségek mértéke szinte ugyanúgy befolyásolja a körzeten kívüli tanulók arányainak alakulását (14. táblázat).

Összegzés

A tanulmány első részében azonosítottuk a főbb intézményi és tanulói összetételben történt változásokat az elmúlt évtizedben. Eszerint az általános iskolai korú népesség összeségében csökkent, de ezt nem követte az intézményi kapacitások csökkenése. Az egyházi intézmények súlya az alapfokú oktatásban erőteljesen növekedett, több mint a duplájára az elmúlt évtizedben, és ma már az általános iskolába járó tanulók több mint 15 százaléka valamilyen egyházi fenntartású intézményben tanul. Nagyrészt a szabályozási változásoknak vagy éppen változatlanságnak köszönhetően a HH, HHH, illetve az RGYK tanulók aránya jelentősen csökkent az elmúlt évtizedben. Miközben az iSNI és BTMN tanulók aránya nőtt. Ám míg előbbieket eloszlásában nöttek az iskolák közötti egyenlőtlenségek, az utóbbiak körében mérséklődtek.²⁵ Országos szinten azt tapasztaltuk, hogy a többiskolás településeken, vagyis ahol a lokális iskolarendszerben verseny van, az iskolák között nöttek az egyenlőtlenségek a települések között, de az egyiskolás települések között ez nem mutatkozik meg egyértelműen. A területi dimenziókat vizsgálva kijelenthető, hogy míg a hagyományosan depresszív gazdasági körzetekben, azaz a jellemzően aprófalvas észak-magyarországi, észak-keleti, dél-nyugati, sok esetben határ menti járásokban kevésbé nöttek vagy éppen csökkentek az iskolák közötti egyenlőtlenségek, addig az alapvetően kedvező gazdasági helyzetben lévő térségekben a korábbi, élelőbb differenciákhoz képest is növekedtek az iskolák közötti egyenlőtlenségek; és ehhez a profilhoz látszanak igazodni azok a területek is, melyek korábban nem tartoztak egyértelműen sem a kedvező, sem a kedvezőtlen helyzetű országrészekhez, vagyis ezekben a térségekben is erőteljesebb verseny jelent meg az iskolarendszerben.

Négy hipotézist fogalmaztunk meg a változások okaival kapcsolatban. Először is azt feltételeztük, hogy az egyenlőtlenségeket a jobb státuszú tanulókat oktató iskolák elkülönülése okozza. Ez a feltételezésünk azonban nem bizonyult igaznak, éppen ellenkezőleg, azokon a településeken, ahol nagyobbak az egyenlőtlenségek, illetve erőteljesebben nöttek az egyenlőtlenségek az elmúlt évtizedben, a kedvezőtlenebb státuszú tanulókat oktató iskolák számítanak atipikusnak, vagyis térnek el az átlagtól inkább a lokális iskolarendszerben.

²⁵ Jelen tanulmány kereteiben nem vizsgáltuk az SNI, illetve BTMN tanulók minősítési gyakorlatát, illetve a szegregált SNI tanulók létszámának változását.

A második feltételezésünk az volt, hogy ott nőnek az egyenlőtlenségek, ahol az egyházi fenntartású iskolák jelen vannak. Ez a feltételezésünk igaznak bizonyult, az egyházi fenntartású iskolák összességében kedvezőbb háttérrel rendelkező tanulókat oktatnak, mely tovább növelte az egyenlőtlenségeket az elmúlt évtizedben.

Összefüggést feltételeztünk a gyerekszám változása, és a szelektációs mechanizmusok között. Nevezetesen, ahol növekvő gyerekszámot tapasztalunk, ott a nagyobb „merítési lehetőség” miatt a kedvezőbb háttérű tanulókat oktató iskolák elkülönülése lesz jellemzőbb, míg a csökkenő gyerekszám mellett, a kedvezőtlen háttérű tanulókat oktató iskolák különülnek el, változatlan intézményi kapacitások mellett. Ez azonban nem bizonyosodott be, mert azt tapasztaltuk, hogy az egyenlőtlenségek változásának mértéke nem függ össze a demográfiai változásokkal. Ennek okainak mélyebb feltárása már kvalitatív, esettanulmány szintű vizsgálatot igényelne.

Végül a szelektációs mechanizmusokat erősítő magyarázatként a körzeten kívül beiskolázott tanulók magas arányát is feltételeztük. Ebben az esetben azt láttuk, hogy ahol nagyok, illetve növekedtek az iskolák közötti egyenlőtlenségek, ott nagyobb a körzeten kívülről jövő tanulók beiskolázási aránya. Vagyis a körzeten kívüli tanulók felvétele erősíti az iskolák közötti egyenlőtlenségeket. Erre azonban szintén nem hatnak a demográfiai tendenciák, vagyis a mechanizmus független a gyerekszám változásától.

Ebben a tanulmányban arra próbáltunk kísérletet tenni, hogy országos szintű adatokon mutassuk meg az iskolák közötti tanulói eloszlás változásait az elmúlt évtizedben, illetve néhány magyarázattal próbáljunk szolgálni a változások okait illetően. Az eddigi tanulmányok sok esetben egy-egy lokális példával vagy esettanulmánnyal világitottak rá hasonló folyamatokra. Az iskolai egyenlőtlenségek alakulását a szabályozási környezetben kívül egy sor külső körülmény is befolyásolja. Az iskolarendszer, miközben rengeteg változáson esett át az elmúlt évtizedben, sok szempontból a status quo fogja, ahol a középosztálybeli családok hatékonyan védik vélt vagy valós érdekeiket, miszerint gyerekeiket „jobb iskolákba” tereljék. Ehhez számos körülmény és eszköz áll rendelkezésükre: a szabad iskolaválasztástól, az egyházi iskolák növekvő arányán át, az intézmények rejtett szelektációs gyakorlatáig.

IRODALOM

- BERÉNYI E. (2018) Szabad iskolaválasztás és szegregáció. In: FEJES B. & SZŰCS N. (eds) *Én Vétkem – Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Szeged, Motiváció Oktatási Egyesület. pp. 57–66.
- CERIANI, L. & VERME, P. (2012) The Origins of the Gini Index: Extracts from Variabilità e Mutabilità (1912) by Corrado Gini. *The Journal of Economic Inequality*, Vol. 10. No. 3. pp. 421–443.
- ERCSE K. (2018) Az állam által ösztönzött, egyházasszisztált szegregáció mechanizmusa. In: FEJES B. & SZŰCS N. (eds) *Én Vétkem. – Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Szeged, Motiváció Oktatási Egyesület. pp. 177–200.
- ERCSE K. (2019) Az egyházi fenntartású iskolák és a szelekció, szegregáció kapcsolata. *Iskolakultúra*, Vol. 29. Nos 3–4. pp. 134–137.
- FARKAS Zs. (2015) A rendszeres gyermekvédelmi kedvezményre jogosult gyermekek, fiatal felnőttek számának csökkenése mögött húzódó okok vizsgálata. In: *Szociálpolitikai monitoring tanulmányok*. Budapest, TÁRKI. pp. 51–85.

- FEISCHMIDT M. & VIDRA ZS. (2011) Az oktatási integráció társadalmi lenyomatai. In: BÁRDI N. & TÓTH Á. (eds) *Asszimiláció, integráció, szegregáció: párhuzamos értelmezések és modellek a kisebbségkutatásban*. Budapest, Argumentum Kiadó és Nyomda Kft. pp. 57–93.
- FEJES B. & SZÜCS N. (2018, eds) *Én Vétkem. – Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Szeged, Motiváció Oktatási Egyesület.
- HERMANN Z. & VARGA J. (2016) Állami, önkormányzati, egyházi és alapítványi iskolák: részarányok, tanulói összetétel és tanulói teljesítmények. In: KOLOSI T. & TÓTH I. Gy. (eds) *Társadalmi Riport*. Budapest, TÁRKI. pp. 311–333.
- HOOVER, E. M. & GIARRATANI, F. (1984) *An Introduction to Regional Economics*. New York, Knopf.
- HRICSOVINYI J. & JÓZSA K. (2018) Iskolaválasztás és szelekció. In: FEJES B. & SZÜCS N. (eds) *Én Vétkem. – Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Szeged, Motiváció Oktatási Egyesület. pp. 129–146.
- KERTESI G. & KÉZDI G. (2005a) Általános iskolai szegregáció, I. rész. *Közgazdasági Szemle*, Vol. 52. No. 4. pp. 317–355.
- KERTESI G. & KÉZDI G. (2005b) Általános iskolai szegregáció, II. rész. *Közgazdasági Szemle*, Vol. 52. No. 5. pp. 462–479.
- KERTESI G. & KÉZDI G. (2009) Általános iskolai szegregáció Magyarországon az ezredforduló után. *Közgazdasági Szemle*, Vol. 56. No. 11. pp. 959–1000.
- KSH Tájékoztatási Adatbázis – Segélyezés (6.2.4.5). Idősoros adatok 2000 és 2018 között. https://www.ksh.hu/docs/hun/xstadat/xstadat_eves/i_fsp009c.html?down=2207#
- NEMES NAGY J. (2005) *Regionális elemzési módszerek*. Budapest, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék, MTA–ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport.
- NEUMANN E. (2018) A „társadalom torkán lenyomott helyzet” – konfliktusok és egyeztetések az oktatási integrációról és a tanulók elosztásáról egy magyar városban. FEJES B. & SZÜCS N. (eds) *Én Vétkem. – Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Szeged, Motiváció Oktatási Egyesület. pp. 251–267.
- OECD-PISA 2018 <https://www.oecd.org/pisa/PISA%202018%20Insights%20and%20Interpretations%20FINAL%20PDF.pdf>, https://www.oecd.org/pisa/publications/PISA2018_CN_HUN.pdf [Letöltve: 2020. 08. 06.]
- RADÓ P. (2008) A közoktatás szelektivitása mint a roma szegregáció általános kontextusa. In: FEJES B. & SZÜCS N. (eds) *Én Vétkem. – Helyzetkép az oktatási szegregációról*. Szeged, Motiváció Oktatási Egyesület. pp. 31–55.
- THEIL, H. (1972) *Statistical Decomposition Analysis with Applications in the Social and Administrative Sciences*. Amsterdam, North-Holland Publishing Company.
- TOMASZ G. (2017) Erősödő egyházi jelenlét az oktatásban. *Educatio*, Vol. 26. No. 1. pp. 94–112.
- VARGA A. (2013) Hátrányos helyzet az új szabályozási környezetben. *Iskolakultúra*, Vol. 23. Nos 3–4. pp. 134–137.
- VELKEY G. (2019) Térbeli-társadalmi egyenlőtlenségek és újratermelésük az alapfokú oktatás hazai rendszerében. *Tér és Társadalom*, Vol. 33. No. 4. pp. 104–131.

A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)